

IV.511.221.2020.KPa

Pan
Zbigniew Ziobro
Minister Sprawiedliwości
e-puap

Szanowny Panie Ministrze,

Rzecznik Praw Obywatelskich z niepokojem obserwuje problem, niestety wciąż obecny w polskim systemie prawnym, polegający na współwystępowaniu w obrocie kilku postanowień spadkowych stwierdzających nabycie spadku po tej samej osobie. Do Biura Rzecznika wpływa coraz więcej skarg i wniosków o podjęcie indywidualnych interwencji w tego typu sprawach, nierzadko kierowanych również przez same sądy, które – dysponując dwoma różnymi orzeczeniami spadkowymi – nie mogą samodzielnie rozstrzygnąć zawisłej przed nimi sprawy o dział spadku, o dokonanie wpisu w księdze wieczystej, itp. Niemniej jednak, w ocenie Rzecznika jest to problem o charakterze systemowym i jego rozwiązanie wymaga przyjęcia odpowiednich regulacji na poziomie ustawowym.

W pierwszej kolejności chciałbym zwrócić uwagę Pana Ministra na doniosłość przedstawionego problemu z punktu widzenia praw i wolności konstytucyjnych. Funkcjonowanie w obrocie kilku postanowień spadkowych stwierdzających nabycie spadku po tej samej osobie stoi w rażącej sprzeczności z zasadą zaufania do państwa, stanowionego przez nie prawa i z zasadą bezpieczeństwa prawnego, wywodzonymi z art. 2 Konstytucji RP (por. wyroki Trybunału Konstytucyjnego z dnia 9 października 2001 r. sygn. SK 8/00, OTK 2001/7/211 i z dnia 6 marca 2007 r. sygn. SK 54/06, OTK-A 2007/3/23). W takiej sytuacji iluzoryczne staje się prawo do sądu, zagwarantowane w art. 45 ust. 1 Konstytucji, ponieważ uczestnicy postępowania sądowego nie uzyskują wiążącego rozstrzygnięcia swojej sprawy. (por. postanowienie Trybunału Konstytucyjnego z 16 marca 1999 r. sygn. SK 19/98, OTK 1999/3/36). Przede wszystkim jednak w razie wielokrotnego stwierdzenia nabycia spadku po tej samej osobie dochodzi do naruszenia prawa dziedziczenia, o którym mowa w art. 21 ust. 1 Konstytucji, ponieważ instytucja stwierdzenia nabycia spadku nie może zrealizować przypisanych jej systemowo celów.

Pomimo iż postanowienie spadkowe ma charakter deklaratoryjny, to zgodnie z art. 1027 k.c. stanowi wyłączny dowód nabycia praw do spadku względem osoby trzeciej, która nie rości sobie praw do spadku z tytułu dziedziczenia (oczywiście obok zarejestrowanego aktu poświadczenia dziedziczenia). W razie wydania dwóch prawomocnych postanowień o stwierdzeniu nabycia spadku po tej samej osobie spadkobiercy nie mogą legitymować się jednoznacznym sądowym potwierdzeniem uprawnień nabytych z tytułu dziedziczenia, co ma daleko idące konsekwencje, m. in. w ewentualnym postępowaniu o dział spadku, a także w postępowaniu wieczystoksięgowym czy administracyjnym, w którym następstwo prawne wykazuje się według przepisów prawa cywilnego (por. wyrok NSA z dnia 16 stycznia 2002 r. sygn. I SA 1421/00, ONSA 2003/3/64, wyrok Sądu Najwyższego z 26 maja 2011 r. sygn. akt III CSK 221/10, OSNC-ZD 2012/2/38).

Z drugiej strony często zdarzają się sytuacje, gdy osoby trzecie oraz organy państwa, w tym sądy powszechne i organy administracji publicznej, a nawet sami spadkobiercy, nie mają świadomości, że w obrocie występuje kilka prawomocnych postanowień spadkowych, które odmiennie rozstrzygają kwestie dziedziczenia po tej samej osobie. Biorąc pod uwagę, że postanowienie spadkowe jest skuteczne *erga omnes*, taki stan rzeczy niewątpliwie godzi w porządek publiczny, w tym również słuszne prawa osób trzecich, rodząc komplikacje dla wszystkich uczestników obrotu, np. poprzez ryzyko zawierania umów z osobami, które w rzeczywistości spadkobiercami nie są.

W związku z powyższym słusznie określa się przedstawioną wadliwość prawną jako zjawisko patologiczne, które nie może mieć miejsca w demokratycznym państwie prawa. Jak się jednak okazuje, wielokrotne stwierdzanie nabycia spadku po tej samej osobie przez polskie sądy, niestety nie należy do rzadkości. Dlatego konieczne jest wprowadzenie takich regulacji prawnych, które zagwarantują osobom bezpośrednio zainteresowanym mechanizm zmierzający do wyeliminowania z obrotu wadliwego postanowienia spadkowego wydanego z naruszeniem zasady *res iudicata*.

Jak wspomniano na wstępie, do Biura Rzecznika wpływa wiele wniosków o podjęcie indywidualnych interwencji w tego typu sprawach. W roku 2011 Rzecznik podjął próbę rozwiązania problemu od strony generalnej, kierując pytanie prawne do Sądu Najwyższego odnośnie trybu, w jakim powtórne orzeczenie spadkowe powinno zostać usunięte z obrotu prawnego (zob. Informacja Roczna RPO za 2011 rok, str. 81). Na skutek pytania prawnego Rzecznika, w dniu 10 lipca 2012 roku Sąd Najwyższy podjął uchwałę w sprawie o sygn. III CZP 81/11, mającą moc zasady prawnej (opublikowano: OSNC 2013/1/1), przesądzając, że: art. 679 § 1 k.p.c. nie stanowi podstawy uchylenia kolejnego prawomocnego postanowienia o stwierdzeniu nabycia spadku po tym samym spadkodawcy; istnienie dwóch albo więcej prawomocnych postanowień o stwierdzeniu nabycia spadku po tym samym spadkodawcy uzasadnia wznowienie postępowania na podstawie art. 403 § 2 w związku z art. 13 § 2 lub

art. 524 § 2 k.p.c. Niemniej jednak, podjęcie tej uchwały nie pozwoliło na kompleksowe rozwiązanie problemu, ponieważ wskazany przez Sąd Najwyższy tryb wznowieniowy może prowadzić do sytuacji, w której z racji upływu stosunkowo krótkich terminów ustawowych, wadliwe postanowienie spadkowe nie zostanie wyeliminowane z obrotu prawnego: art. 407 k.p.c. przewiduje trzymiesięczny termin do wniesienia skargi o wznowienie postępowania, liczony od momentu, w którym strona dowiedziała się o podstawie wznowienia, a zgodnie z art. 408 k.p.c. nie można żądać wznowienia po upływie lat 10 od dnia uprawomocnienia się orzeczenia, przy czym termin dziesięcioletni został wprowadzony dopiero ustawą z dnia 16 grudnia 2016 roku o zmianie ustawy Kodeks postępowania cywilnego (Dz. U. z 2017 r., poz.187), która weszła w życie w dniu 15 lutego 2017 roku; wcześniej obowiązywał termin pięcioletni. Co istotne, terminy te nie podlegają przywróceniu. W związku z tym Rzecznik zwrócił się do Ministra Sprawiedliwości, wskazując potrzebę przewartościowania racji oraz argumentów, jakie uzasadniały postawienie sztywnej bariery czasowej dla usunięcia kolizji pomiędzy prawomocnymi orzeczeniami dotyczącymi tego samego stosunku prawnego, albo przynajmniej zreformowania instytucji wznowienia postępowania w zakresie postanowień spadkowych z uwagi na ich szczególny skutek *erga omnes*, a nie jedynie *inter partes* (zob. wystąpienie RPO-686541-IV/11 z dnia 6 listopada 2012 r.). Niemniej jednak, Ministerstwo Sprawiedliwości nie podzieliło stanowiska Rzecznika (pisma z 11 grudnia 2012 r. i z 26 lutego 2013 r. nr DPrC-I-072-16/12).

Jednym z argumentów Ministra Sprawiedliwości był wówczas planowany obowiązek rejestrowania wszystkich orzeczeń spadkowych, co miałyby stanowić formę zabezpieczenia przed powtórным stwierdzeniem nabycia spadku po tym samym spadkodawcy. Należy mieć jednak na uwadze, że wskazany obowiązek dotyczy jedynie tych postanowień spadkowych, które zostały wydane przez sądy po dniu 8 września 2016 roku (zob. ustawa z dnia 10 lipca 2015 r. o zmianie ustawy - Kodeks cywilny, ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw - Dz. U. poz. 1311 z późn. zm. i ustawa z dnia 22 lipca 2016 roku o zmianie ustawy - Kodeks postępowania cywilnego, ustawy - Prawo o notariacie oraz ustawy o zmianie ustawy - kodeks cywilny, ustawy - Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw - Dz. U. poz. 1358). Regulacja ta nie pozwala zatem na uporządkowanie spraw zakończonych wcześniej; w tych wszystkich przypadkach poruszany tu problem jest wciąż aktualny.

Oczywiście nie ulega wątpliwości, że w razie przekroczenia 3-miesięcznego terminu z art. 407 k.p.c. przez stronę, skargę o wznowienie postępowania spadkowego może wnieść Rzecznik Praw Obywatelskich albo prokurator – w ich przypadku bowiem trzymiesięczny termin z art. 407 k.p.c. zaczyna bieg od dnia, w którym to oni powzięli wiedzę o wadliwym orzeczeniu (zob. wyrok Sądu Najwyższego z 20 marca 2009 r. sygn. II CSK 590/08, LEX nr 599759). Niemniej jednak, jest to możliwe tylko wtedy, gdy w danej sprawie nie upłynął jeszcze termin z art. 408 k.p.c. Jednocześnie wskazuję, że Rzecznik stosunkowo często

korzysta z tej możliwości, występując na rzecz obywateli ze skargą o wznowienie postępowania na podstawie art. 524 § 1 k.p.c. i art. 403 § 2 *in principio* k.p.c. w zw. z art. 13 § 2 k.p.c. z uwagi na istnienie dwóch prawomocnych postanowień stwierdzających nabycie spadku po tej samej osobie.

Co prawda, od dnia 3 kwietnia 2018 r. Rzecznik Praw Obywatelskich i Prokurator Generalny dysponują nowym szczególnym środkiem zaskarżenia – skargą nadzwyczajną, która została wprowadzona do systemu prawnego ustawą z dnia 8 grudnia 2017 r. o Sądzie Najwyższym (t. j. Dz. U. z 2019 r. poz. 825 ze zm. – dalej: u.s.n.). W ten sposób otworzyła się możliwość usunięcia z obrotu tych postanowień spadkowych, które uprawomocniły się przed upływem terminu z art. 408 k.p.c. i z tego powodu nie mogły zostać objęte trybem wznowieniowym. Nadmieniam, że pierwsza skarga nadzwyczajna, złożona przez Rzecznika w Sądzie Najwyższym, dotyczyła właśnie tego rodzaju wadliwości (sygn. akt I NSNc 1/19). Niemniej jednak, w ocenie Rzecznika znowu – nie oznacza to kompleksowego rozwiązania problemu polegającego na jednoczesnym funkcjonowaniu w obrocie kilku prawomocnych postanowień spadkowych.

Przede wszystkim możliwość wniesienia skargi nadzwyczajnej od prawomocnych orzeczeń kończących postępowanie we wszystkich tych sprawach, które uprawomocniły się po 17 października 1997 roku, została przewidziana wyłącznie w przepisach przejściowych i upływa z dniem 3 kwietnia 2021 roku – trzy lata po dniu wejścia w życie ustawy (art. 115 § 1 u.s.n.). Po upływie wskazanej daty zastosowanie znajdzie art. 89 § 3 u.s.n., zgodnie z którym skargę nadzwyczajną wnosi się w terminie pięciu lat od dnia uprawomocnienia się zaskarżonego orzeczenia, a jeżeli od orzeczenia została wniesiona kasacja bądź też skarga kasacyjna – w terminie roku od dnia ich rozpoznania (art. 89 § 3 u.s.n.). A zatem skarga nadzwyczajna stanowi tylko tymczasowe rozwiązanie otwierające możliwość wyeliminowania z obrotu wadliwego postanowienia spadkowego i już z tego powodu nie może zostać uznana za środek służący efektywnemu rozwiązaniu omawianego problemu. Dodatkowo na gruncie przepisów o skardze nadzwyczajnej, osoba dotknięta omawianą wadliwością znajduje się w stanie niepewności – ustawodawca nie wyposażył jej bowiem w zdolność postulacyjną w zakresie wniesienia skargi nadzwyczajnej. Zgodnie z art. 115 § 1a skarga nadzwyczajna od prawomocnego orzeczenia kończącego postępowanie w sprawie, które uprawomocniło się przed wejściem w życie niniejszej ustawy, może być wniesiona jedynie przez Prokuratora Generalnego lub Rzecznika Praw Obywatelskich, przy czym wystąpienie do jednego z tych organów nie daje stronie gwarancji uruchomienia procedury przed Sądem Najwyższym, zmierzającej do usunięcia z obrotu wadliwego postanowienia spadkowego. Ponadto, biorąc pod uwagę skalę problemu, jakim są „podwójne” postanowienia spadkowe po tym samym spadkodawcy, skarga nadzwyczajna nie wydaje się być instrumentem właściwym do jego rozwiązania, skoro wolą ustawodawcy było

ukształtowanie skargi jako środka zaskarżenia o charakterze szczególnym, mającym służyć w sytuacjach zupełnie wyjątkowych, jak sama jej nazwa wskazuje – nadzwyczajnych.

W związku z powyższym, Rzecznik podtrzymuje swoje stanowisko przedstawione w dotychczasowej korespondencji z Ministerstwem Sprawiedliwości. Instrumenty i procedury służące eliminowaniu z obrotu kolejnych postanowień spadkowych stwierdzających nabycie spadku po tym samym spadkodawcy powinny charakteryzować się odformalizowaniem i jak najpełniejszą dostępnością dla osób pozostających w kręgu oddziaływania wadliwego orzeczenia, bo tylko w ten sposób mogą przywrócić pełną realizację naruszonego prawa do sądu. Oczywiście, Rzecznik ma na uwadze konstytucyjną zasadę stabilności prawomocnych orzeczeń sądowych, jednak obserwując omawiany problem, wyraża przekonanie o potrzebie wdrożenia odpowiednich rozwiązań legislacyjnych, zmierzających do ochrony pozostałych praw i zasad konstytucyjnych naruszonych w wyniku omawianej wadliwości tj. zaufania do państwa i stanowionego przez nie prawa, bezpieczeństwa prawnego, porządku publicznego, a w szczególności prawa dziedziczenia.

Wobec tego, działając na podstawie art. 16 ust. 1 i art. 16 ust. 2 pkt 1 ustawy z dnia 15 lipca 1987 r. o Rzeczniku Praw Obywatelskich (t. j. Dz. U. z 2020 r. poz. 627), zwracam się do Pana Ministra z uprzejmą prośbą o ustosunkowanie się do podniesionych kwestii, w tym zwłaszcza rozważenie podjęcia stosownej inicjatywy ustawodawczej.

Z poważaniem,

Stanisław Trociuk

Zastępca Rzecznika Praw Obywatelskich

/-podpisano elektronicznie/